

**Лариса Гарбар,**

наук. співроб. Інституту рукопису НБУВ

## **ФОРМУВАННЯ БІОГРАФІЧНОГО РЕСУРСУ З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО (1918–1933 рр.)**

Розглянуто питання про формування біографічних формалізованих статей та змістовне наповнення баз даних біографічно-бібліографічною інформацією про діячів бібліотечної справи. Особлива увага приділяється джерелам інформації та маловідомим діячам, структурі даних.

*Ключові слова:* біографічні ресурси, діячі бібліотечної справи, біографічно-інформаційний ресурс.

Сучасні історики бібліотечної справи приділяють значну увагу дослідженню періоду становлення національної бібліотечної справи, розвитку бібліотечної справи в Україні, розкриттю внеску окремих осіб у становлення українського бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства, назрілим є й питання створення баз даних українських учених, які працювали в цій галузі. Прискорення залучення архівних документів, бібліографічної та біографічної інформації, відсутньої у відомих традиційних та електронних довідниках, слугуватиме подальшому розвитку цієї галузі. Важливою умовою є впровадження сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій та створення спеціалізованих комплексних, професійно підготовлених ресурсів.

Питання інформатизації архівних ресурсів та архівної справи в цілому розглядалися сучасними істориками-архівістами, зокрема питання організації автоматизованого опису та обліку документів, відображені в працях Г. Боряка [1], Л. Дубровіної [2], А. Кентія, Т. Захарченко, Г. Духновської, Ю. Кучерявого, Я. Лозниці та ін. Історіографія цього питання розглянута А. Сукало [3]. Разом з тим зазначені праці для обраного предмета дослідження мають лише загальнометодичне значення. Спеціальне дослідження, присвячене створенню електронних ресурсів комплектування та обліку рукописних документів Інституту рукопису, здійснене І. Корчемною [4], де частково були поставлені питання про формування біографічного ресурсу фондів Інституту рукопису НБУВ у межах створення ресурсу «Електронна справа рукописного фонду»,

створеного на базі структури паспорта рукописного фонду, опрацьованого в ІР НБУВ.

Перший рівень представлений записом «Фонд», який здійснює функцію керування інформацією та обліком і містить історичну довідку та паспорт фонду, у тому числі особового походження. Другий поглиблений рівень представлений записом «Опис», який розкриває структурні частини фондів – описи та реалізує за ними пошук документів. Запис «Документ» репрезентує подиничний і документний рівні та розкриває зміст документів, у тому числі біографічних, кожного окремого фонду. Система виконує функції науково-довідкового апарату. Важливим було й те, що в процесі створення електронних ресурсів комплектування та обліку рукописних документів Інституту рукопису було апробовано Систему автоматизації бібліотек ІРБІС-64, впроваджену в НБУВ, тим самим полегшено завдання сумісності ресурсів у НБУВ, відкрито перспективи застосування інноваційних технологій в архівній справі [5].

Сучасний підхід до організації наукових знань потребує достовірної, своєчасної і повної інформації, яка базується на спеціальних біографічних дослідженнях, вивченні архівних та бібліографічних джерел. Створення баз даних, які містять масив оцифрованих документів, є важливим компонентом в організації електронних ресурсів на сьогодні.

Одним з потужних джерел, де сукупно зберігається комплекс документів про створення Національної бібліотеки України, є архів НБУВ, цілісний (хоча й з певними лакунами, пов'язаних з історичною долею НБУВ) масив документів з історії бібліотечної справи. Зокрема, найбільш важлива його частина містить документи періоду заснування Національної (Всенародної) бібліотеки України. Цінність цього масиву документів пов'язана з тим, що лише вони дають можливість розкрити національні засади історії бібліотечної справи в Україні, яка була представлена діяльністю Національної (Всенародної) бібліотеки України в цей період як головної національної установи, покликаній бути духовним та методичним центром національної бібліотечної справи. На сьогодні, у зв'язку зі складним історичним шляхом України, революціями, репресіями, війнами, втрачена значна частина цінних комплексів документів з історії національної науки та культури. Створення електронного ресурсу буде сприяти не лише науковому використанню, інформаційному доступу, а й збереженості документів.

Одним із завдань, тісно пов'язаних з необхідністю створення сучасного біографічного словника з бібліотекознавства та бібліотечної справи, створення біографічного енциклопедичного ресурсу України в цілому, є встановлення повноцінного особового складу бібліотекарів та вчених,

які працювали на ниві бібліотечної справи, реконструкція їхнього життєвого шляху, а також оцінка внеску бібліотечних діячів у становлення та розвиток національного бібліотекознавства, організацію бібліотечного фонду країни.

Фонди НБУВ є важливим джерелом з історії бібліотечної справи в Україні 20–30-х років. Тут зберігаються документи щодо створення національної бібліотечної справи в часи Української революції, стосовно історії та принципів розбудови Національної бібліотеки Української держави (1919–1934 рр. – Всенародна бібліотека України, далі ВБУ), діяльності наукових бібліотек у галузі комплектування, організації фондів, каталогізації та предметизації літератури, проведення наукової роботи в галузі книгознавства, організації фондів «україніки», створення українського бібліографічного репертуару тощо. Всенародну бібліотеку України започатковували та розбудовували видатні вчені, які заклали міцний фундамент у розгортання бібліотечної діяльності та подальший розвиток бібліотечної справи в Україні у 20–30-х роках ХХ ст. Тут працювали відомі українські вчені – як гуманітарії, так і приrodnичники, які узагальнили досвід світового бібліотекознавства і пристосували його до українських реалій та заклали фундамент у теорію, практику бібліотечної науки цього періоду [6]. Використання потенціалу українських учених з різних наук пояснювалося відсутністю в Україні того часу професійної вищої бібліотечної освіти.

Доля багатьох з них у 30-х роках у зв'язку з репресіями склалася трагічно, тому особові архіви цих діячів або не збереглися зовсім, або втратили свою цілісність. Утрачені й документи особового складу, більшість з яких була втрачена перед війною або під час війни 1941–1945 рр. Тому одним з методичних вимог формування біографічного ресурсу є ретельне вивчення відомчих архівів та архівів установ, де працювали ці співробітники, планів та звітів установ, інструктивних та методичних документів, створених з організації діяльності відділів, протоколів науково-методичних нарад, підготовчих матеріалів до конференцій наукових бібліотек, листування, матеріалів відряджень.

Така робота розпочата в НБУВ, де проводиться збирання відомостей про всіх працівників (їх понад 50 осіб), які брали участь у створенні фундаментальних засад Національної бібліотеки України у 20–30-х роках ХХ ст. Початок роботи був присвячений складанню списків таких діячів та пошуку відомостей в опублікованих біографічних джерелах та історичних монографіях. Важливим джерелом стали монографії та праці О.Онищенка, Л.Дубровіної, В.Магусевич, Н.Стрішенець, Г.Ковальчук, Н.Солонської та інших істориків

бібліотечної справи, де були вміщені імена бібліотекознавців, книгознавців, бібліографознавців, які працювали на ниві бібліотечної справи. Попередні списки показали, що дві третини діячів не були представлені в опублікованих біографічних та енциклопедичних довідниках, внесок у бібліотечну справу не зафіксований у спеціалізованих довідниках. Серед них: Бродовські-Краковецька Олена Захарівна, Волобуєва Тамара Григорівна, Вовк Галина Федорівна, Грибівська Катерина Михайлівна, Губська Лідія Іванівна, Дзюбенко Катерина Кузьмівна; Діаковський (Дияковський) Юхим Петрович, Ільницька Зінаїда Миколаївна, Іноземцев Петро Федорович, Каліхевич Віра Миколаївна, Карпінська Ольга Євдокимівна, Кисіль Олександр Григорович, Козель Никанор Гаврилович, Козловський Всеволод Олександрович, Косинський Євген Казимирович, Кошиць Михайло Володимирович, Лое Всеволод Євгенович, Маляренко Теодосій Йосипович, Маркевич Дмитрій Андрійович, Марківська-Масленкова Тетяна Михайлівна, Марківський Євген Михайлович, Марковський Михайло Миколайович, Масляннікова Катерина Миколаївна, Маяковський Яків Лукич, Мітельман Ісруль Іцкович, Мотрич-Шамрай Вероніка Олександрівна, Нестеровський Петро Артемович, Олександровський Олександр Миколайович, Павловський Петро Федорович, Піскорська Ніна Володимирівна, Полулях Олександр Іванович, Рабчинська Олена Вікентіївна, Радзівський Олександр Іванович, Рклицький (Ркліцький) Сергій Васильович, Романенко-Араджіоні Ніна Михайлівна, Ряппо Анфіса Йосипівна, Сно Ольга Павлівна, Шешенко Ярослав Іванович, Суслопаров Микола Захарович, Терлецький Павло Федорович, Тутковська-Зак Ірина, Чернявський Микола Федорович, Чолгонська Ольга Іванівна; Шпілевич Віра Володимирівна, Шрамченко Олександр Миколайович, Щербина Володимир Іванович, Яременко Антін Микитович, Ярошевич Андрій Іванович, Ясногородський Михайло Леопольдович та ін. [7].

Для створення біографічного ресурсу залучалися такі групи документів відомчого архіву НБУВ: Тимчасовий комітет із заснування бібліотеки, Рада бібліотекарів, канцелярія; загальний відділ (опрацювання), відділ «україніка»; відділ рукописів, відділ стародруків, кабінет бібліотекознавства, Музей та лабораторія бібліотекознавства, консультаційно-виставковий відділ, Науково-дослідний інститут бібліотекознавства, відділ книгокористування, аспірантура та підготовка кадрів, відділ каталографії, музичний відділ, консультаційно-бібліографічний відділ, газетний відділ, Вінницька філія, інші філії, редакції періодичних видань, бухгалтерія. Залучалася науково-дослідна документація: монографії (1919), бібліографічні покажчики (1920, 1931–1933), методичні рекомендації (1927), рукописи наукових статей (1919, 1929, 1930, 1933), каталоги виставок (1921).

Крім власне документів відомчого архіву досліджувалися особові фонди видатних діячів та організаторів бібліотечної справи, які зберігаються в Інституті рукопису. Це фонди членів Тимчасового комітету із заснування НБУ: В. І. Вернадського, А. Ю. Кримського, С. О. Єфремова, В. Ю. Данилевича, Г. П. Житецького, Є. О. Ківлицького, П. Я. Стебницького, інших учених та співробітників НБУВ цього періоду (С. П. Постернака, М. В. Геппенера, А. С. Криловського, Б. І. Зданевича, О. А. Назаревського, С. І. Маслова, П. М. Попова та ін.). Ці вчені доклали багато зусиль для розбудови національної бібліотеки, зміцнення її наукового потенціалу, а їх особові фонди стали джерелами для істориків бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства, де містяться документи й біографічного характеру.

Іншим напрямом стало створення цифрового ресурсу документів біографічного змісту. На початковому етапі роботи зі створення ресурсу було проведено експертизу цінності, відбір та розподіл найбільш важливих та найбільш часто вживаних дослідниками документів за видовим принципом.

Ця робота дала змогу зробити біографічний коментар публікації протоколів Тимчасового комітету із заснування Національної бібліотеки Української держави в межах публікації видання «В. І. Вернадський і Україна», які містять інформацію про розбудову бібліотеки та внесок різних діячів у цю справу в 1918–1919 рр.

Вивчення фондів Архіву НБУВ та Інституту рукопису, які відображають розвиток бібліотечної справи в Україні, дало можливість розробити структуру електронного ресурсу, його формування.

Робочий аркуш електронного ресурсу «Персоналії» містить: прізвище, ім'я, по батькові (синоніми, криптоніми тощо), дати народження та смерті; місце народження, походження, відомості про навчання, фах, учені звання, посади, основний внесок у розвиток бібліотечної справи, фотодокументи, список наукових праць і опублікована бібліографія, література про діяча; архівні джерела. Здійснюються роботи з оцифрування ілюстративних документів з архівних та бібліотечних фондів та формування колекцій електронних документів.

Як приклад, наводимо зразки окремого біографічного інформаційного ресурсу, підготовленого для бази даних бібліотекозавчої персоналії.

**Берло Ганна Львівна** (1859–1942) – дослідник історії української інтелігенції XIX–XX ст. (біографістика), перекладач, педагог, громадсько-культурний діяч. Закінчила Ольгинську гімназію (1876), працювала викладачем російської мови в гімназіях (1881–1904), автор підручника з російської граматики для шкіл, працювала над складанням

біографічного словника українських діячів (В. Б. Антоновича) та у «Просвіті» Б. Д. Грінченка (1906–1910). Член НТШ у Львові, дійсний член історичної та філологічної секції Українського наукового товариства в Києві (з 1907), з 1919 – науковий співробітник Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України, член Постійної комісії для складання словника живої української мови, інших комісій ВУАН. Працювала в заснованій ним «Просвіті» (1906–1910). Автор мовних підручників для молодшої та середньої школи, які перевидавалися багато разів. Публікувала спогади та історичні розвідки, у тому числі з історії роду Берло. Їй належить значний внесок у каталогізацію фондів, створення науково-методичних документів, формування каталогів. Працювала в НБУВ з 1919 р. спочатку позаштатно, з 1920 р. – у штаті до 1933 р., коли була звільнена внаслідок ідеологічних «чисток» 23 серпня 1933 р.

*Основні твори:* Учебник русской грамматики для младших классов средних учебных заведений. Этимология. – К., 1903; Арсений Берло, епископ Переяславский и Бориспольский: Биографический очерк. – К., 1904. – 56 с.; Учебник русской грамматики для средних учебных заведений. Ч. 2. Синтаксис. – К. : СПб., 1905. – 106 с.; Учебник русской грамматики для младших классов средних учебных заведений. Этимология. – К., 1906. – 96 с.; Учебник русской грамматики для младших классов средних учебных заведений. Этимология. – М.-СПб., 1914. – 96 с.; 3 листування Василя Доманицкого // За сто літ. – К., 1927. – Кн. I. – С. 227–232; 3 минулого. Баришпільський пансіон і П. П. Чубинський // Україна. – 1927. – Кн. 3. – С. 110–117; 3 київського життя 1880–1890 рр. // Там само. – 1928. – Кн. 4; Мої знайомства з деякими українськими діячами // Там само. – 1929. – Берез.– квіт. – № 33. – С. 92–101;

Література: *Герасимова Галина. Берло Ганна // Укр. історики ХХ ст. : Біобібліографічний довідник. Серія «Українські історики». – Вип. 2. – Ч. 1. – К. : Львів, 2003. – С. 20–21.*

Наука и научные работники. Ч. VI. Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда. – Л., 1928. – С. 34.

*Маляренко Теодосій Йосипович* (1885 – ?). Закінчив філологічний факультет Новоросійського університету (1904). У 1908–1910 рр. давав приватні лекції, працював бібліотекарем у Кисловодську. 1912 – співробітник управління Кавказьких вод. 1915–1917 рр. – мобілізований до війська. З 16 червня 1918 р. був призначений помічником діловода в Загальний відділ Канцелярський Міністерства закордонних справ урядовцем 1-го ряду, 1918–1919 рр. – співробітник Міністерства комісаріату закордонних справ. У ВБУ працював на різних посадах з 1919 до 1934 рр. – каталогізатором, ученим діловодом, бібліотекарем,

завідуючим книжковими фондами (1924), бібліотекарем-фахівцем, старшим науковим співробітником тощо. Бібліограф Видавництва ВУАН.

Джерело: Архів НБУВ, оп.1, спр. 396, арк. 155.; оп.1, спр. 140.

**Нестеровський Петро Артемович** (1870 –?) закінчив філологічний факультет Варшавського університету (1897). Закінчив історико-філологічний факультет Варшавського університету, викладав у гімназіях Варшави, Москви. У квітні 1918 р. виїхав в Україну, з 1919 р. посадив посаду діловода у Відділі Вищих шкіл у Народному комісаріаті освіти. З 15 серпня 1919 р. працював у ВБУ на посаді підстаршого бібліотекаря, заввідділу періодики (1923–1924), заввідділу реєстратури (1926–1927), де здійснювався облік та опрацювання книжок, з 1927 р. – заввідділу орієнталія, працівником секції комплектування (1931). Збирав фонд «Бессарабіка». Мав друковані праці, зокрема з етнографії Бессарабії: «Бессарабские русины» (Російське Географічне товариство присудило за неї срібну медаль), «Матералы по этнографии бессарабских русинов» і «На север Бессарабии».

Література: Наука и научные работники. Ч. VI. Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда. – Л., 1928. – С. 278.

Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. – К., 1998. – С. 31, 41, 43, 52, 101, 103.

Сьогодні ресурс нараховує понад 50 біографічних записів. Подальше поповнення цього ресурсу може стати базою для створення загальноукраїнського масиву бібліотекознавчої біографістики.

#### Список використаної літератури

1. Боряк Г. В. Національна архівна спадщина України та Державний реєстр «Археографічна україніка»: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи / Г. В. Боряк – К., 1995. – 348 с.; Боряк Г. Інформатизація архівної галузі сьогодні: поточні здобутки і завдання формування електронних ресурсів / Г. Боряк // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2004. – № 11. – С. 4–9;

2. Дубровіна Л. Національна архівна інформаційна система: Структура даних. Матеріали для обговорення / Л. Дубровіна, О. Сохань. – К., 1994. – 46 с.

3. Сукало А. М. Розвиток інноваційних технологій у формуванні інформаційних архівних ресурсів України (1991–2003 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.10 / А. М. Сукало ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005.

4. *Корчемна І. С.* Розвиток системи комплектування і обліку рукописних фондів бібліотек України та створення сучасних інформаційних ресурсів (1918–2009) : дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.02 / Корчемна Ірина Степанівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 255 арк.

5. *Корчемна І. С.* Організація обліку рукописних документів в Інституті рукопису НБУВ / І. С. Корчемна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К., 2007. – Вип. 19. – С. 437–444.

6. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941 / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко – К., 1998. – 335 с.

7. *Гарбар Л. В.* Біографічні джерела з історії дослідження української бібліотечної справи (1918–1934) з архіву Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та питання персоналогічної реконструкції / Л. В. Гарбар // Волинські історичні записки. – 2010. – Т. 5. – С. 210–219; Гарбар Л. В. Архів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело до створення словника діячів української бібліотечної справи (1918–1934) / Л. В. Гарбар // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–27 трав. 2010 р.). – К., 2010. – С. 272–273.